

JORDI PLAY

Aprofitaven els viatges d'entrada en territori espanyol per intentar reorganitzar la resistència antifranquista. Molts van perdre la vida o van patir anys d'internament en les presons franquistes. D'altres, també van patir la repressió i la venjança dels nazis o dels col·laboracionistes francesos. Després de la guerra, les autoritats franceses els van ignorar. Aquella gent tant útil, de sobte es va convertir en perillosa pels seus interessos. En aquesta actitud, paradoxalment, també van caure els sectors oficialistes de la CNT a França.

Han estat anys de silenci i marginació. A poc a poc, i tard, se'ls va retornant al lloc que els correspon en la història. En aquest sentit, cal destacar la feina feta per l'escriptor Antonio Téllez, que va estar més de cinc anys investigant la història de Ponzán i el seu grup, recollida en el llibre *La red de evasión del grupo Ponzán. Anarquistas en la guerra secreta contra el franquismo y el nazismo (1936-1944)*. Francisco Ponzán va ser assassinat i cremat per la Gestapo, el 17 d'agost de 1944, prop de Tolosa de Llenguadoc, al bosc de Buzet sur Tarn, dos dies abans de l'alliberament de la ciutat.

Ell és un dels nostres resistents oblidats. La seva història, la seva memòria, va ser, i és, molesta. Francesos i espanyols, gaul·listes i franquistes, i ara, "demòcrates" d'un costat o de l'altre del Pirineu, han fet els possibles per ignorar-los.

Contra el silenci

Cementiri de Montjuïc, Barcelona, 12 de novembre de 2001. França celebra l'armistici de la Primera Guerra Mundial. Davant el monument francès als caiguts de totes les guerres, el Cònsol General de França, Christian Rouyer, atorga al llibertari català Floreal Barberà la Creu de Combatent Voluntari de la Resistència (Creu de Lorena) i la Creu de Combatent (1939-1945). Segurament és la primera vegada que el Govern francès fa un reconeixement públic, al nostre país, als republicans que van lluitar contra el nazisme.

En el pedestal del monument, sota els noms de les víctimes franceses, combatents de les forces regulars, figura també, inscrit en la pedra, el del llibertari aragonès Francisco Ponzán Vidal, l'home que va organitzar una de les xarxes d'evasió més importants del Pirineu durant la Segona Guerra Mundial. Ponzán i els homes del seu grup van passar clandestinament per la frontera milers d'homes i dones que fugien dels nazis. Van col·laborar amb l'Intelligence Service britànic i el contraespionatge francès, entre d'altres.

En plena joventut, Floreal Barberà va col·laborar amb els grups de Francisco Ponzán. Ell, com centenars d'altres que van arriscar les seves vides lluitant contra el nazisme al costat dels aliats, després d'haver-ho fet durant tres anys contra Franco, és un perfecte desconegut a la seva terra.

Els són els protagonistes anònims d'un important capítol de la nostra història que ha estat deliberadament silenciada. Avui els recordem en aquest dossier.

Xavier Montanyà

Els seus pares s'exiliaren quan tenia tres anys. Tornà en plena Guerra Civil i combaté. S'exilià a França. Fou internat en un camp. Se'n fugà. Entrà en la resistència. Fou detingut. Se'n sortí, i aleshores protagonitzà l'acció més significativa i arriscada de la seva vida.

Text de Xavier Montanyà.

Floreal Barberà, el perfil del resistent

El compromís li ve de família. Floreal Barberà va néixer en una família de militància anarcosindicalista. Els seus pares eren militants de la CNT. Per causa d'aquest activisme la família Barberà s'hagué d'exiliar a l'estat francès. El jove Floreal era tot just un nen de tres anys. No van tornar a territori de l'estat espanyol fins bastants anys després, i enmig de circumstàncies dramàtiques. Tornaren l'any 1937. En plena Guerra Civil. Floreal, fidel al seu compromís amb la llibertat, no dubtà a integrar-se en l'exèrcit fidel a la legalitat.

Es va incorporar a la 117a Brigada de la 25a Divisió. Més tard, els últims mesos de la guerra, va servir les armes de la República en l'aviació. La sort de la legalitat democràtica era ja escrita. Les tropes franquistes avançaven imparables. Les tropes lleials es batien en retirada. L'exèrcit rebel assolí victòria rere victòria. Quan l'exèrcit franquista va ocupar Catalunya, Barberà va seguir el camí de tants d'altres republicans. Va ser un més dels prop de mig milió de persones que van creuar la frontera francesa, cap a l'exili. Just exiliat, va ser internat en el

camp d'Argelers, però se'n va escapar tan aviat com va poder.

Una vegada instal·lat a Tolosa, va conèixer Francisco Ponzán i els seus homes. Aviat va participar en algunes missions del grup. No era l'únic compromís del resistent. També col·laborava amb la directora de la Creu Roja de la ciutat, Madame Cassagnavère. Aquesta última responsabilitat el dugué a exercir tasques d'informació i salvament de persones perseguides pels nazis alemanys. El mes de maig del 1943 va ser detingut per la policia del règim col·laboracionista de Vichy, poques setmanes després de la darrera i definitiva caiguda de Ponzán, amb qui va coincidir a la presó de Saint Michel de Tolosa. S'hi passà un mes, fins que el van internar al camp de concentració de Noé, prop de Tolosa, on també estaven els seus pares.

Gràcies a les gestions de la Creu Roja, va poder sortir del camp, legalment, uns mesos més tard.

Poc després protagonitzaria l'acció més significativa i arriscada de la seva vida, la que relata, amb les seves pròpies paraules, en les pàgines següents.

Seixanta-dos jueus perduts al Pirineu fugint dels nazis

JORDI PLAY

Floreal Barberà explica, en primera persona, la seva intervenció en el salvament de 62 jueus de la persecució nazi a finals de la Segona Guerra Mundial.

Transcripció de Xavier Montanyà.

Corria l'any 1944. Jo tenia 23 anys i em buscava la Gestapo. Madame Cassagnavère, responsable de la Creu Roja a Tolosa, m'oferí d'amagar-me en un convent de trapencs o participar en una missió de pas de frontera cap a Espanya.

Vaig acceptar la missió. Era una aventura i, a més, podria retrobar-me amb el meu germà, empresonat a Barcelona des del 1940, i portar-lo a França. Jo no ho feia per diners. No em pagaven a

tant la peça, com a molts guies francesos.

La missió estava organitzada per la Organisation Juive de Combat (OJC), un organisme de les Forces Françaises de l'Interior, la Resistència pròpiament dita. La meva funció era integrar-me en un grup de combatents jueus que passava clandestinament cap a Espanya pel Pirineu i encarregar-me de la seguretat d'un d'ells, un tal Dika. Vaig suposar que era un home important, però desconeixia la seva verdadera identitat, com era lògic.

Anys més tard, vaig saber que es tractava del capità Jules Jefroykin, fundador de l'OJC i molt buscat per la Gestapo.

Morel, de nom real Jacques Roitman, cap regional de l'OJC, em va donar unes ordres secretes i molt precises, sobre la missió: "En cas d'enfrontament amb els nazis a la muntanya, abandoneu tothom i us salveu els dos", em va dir. Jo no els importava res, és clar, però anava amb Dika, que era un peix gros. I va afegir que Dika no podia caure viu en mans dels alemanys. Més clar no podia ser. De tota manera, jo també tenia clar que no em podia deixar agafar viu.

La missió. A finals d'abril de 1944, em van indicar que, el dia tal a l'hora tal, havia de prendre un tren a Tolosa i després un autobús cap a Saint Giron. Durant el trajecte, havia d'estar atent per baixar-me'n quan ho fes un senyor que responia a una determinada descripció. I així va ser.

En mig de la carretera, el senyor es va aixecar i tres o quatre més vam fer el mateix. Vam baixar de l'autobús i un cop hagut marxat ens vam saludar, sense creuar gaires paraules. Ens va guiar, pel bosc, muntanya amunt, fins arribar a un pla, on ja hi havia força gent esperant. Allà em van presentar Dika. Ens van distribuir el menjar: terrossos de sucre, xocolata, un tros de cansalada molt gruixuda i una cantimplora d'aiguardent. Era menjar per poc temps.

Semblava com si tinguessin previst que la cosa durés només un parell de dies. També ens vam repartir unes metralleres Sten. Em va semblar poca cosa, sincerament. Jo em vaig fer amb una metrallera, però també duia la meva pis-

tola Beretta. Érem massa gent i teníem poques armes.

El grup l'integraven dos guies francesos i 62 persones, entre els quals hi havia cinc noies i alguns homes d'edat, que devien ser persones de pes. Un era el sogre de Dika, pare d'Andrea Turasse. Encara recordo el nom perquè era la persona amb qui jo havia de contactar a la tornada. El telèfon era: "Anjou 3805". No l'he oblidat, malgrat les pallisses que em van donar més tard perquè *cantés*.

La marxa. De nit, seguint les instruccions dels guies, vam creuar la carretera de Saint Giron a Foix, en petits grups, de cinc en cinc, molt lentament, vigilant que no vinguessin patrulles. Es va fer interminable. Érem molts. Sentíem sorolls estranys, com si hi hagués ferrers picant. Més tard vam pensar que potser estava preparat per tal de protegir-nos.

L'endemà, en una esplanada dalt de la muntanya, vam descansar una bona estona. Em vaig fixar que els encarregats del comboi parlaven amb els guies francesos, segurament, de diners, perquè els van donar un sobre. Ho feien per interès, no eren gent de l'organització. Els guies ens van dir que Espanya era davant nostre, que ens dividíem en dos grups per tal de passar amb més seguretat, i que cada grup prengués un camí diferent, els que ells ens indicaven. I se'n van anar. Ens van deixar sols. Sense mapes, ni brúixola. Aquest va ser el començament de la traïció.

La ruta era: pic de Mont Valièr, Barlonguera, Vall d'Aran. La destinació era Esterri d'Àneu. Jo no coneixia aquelles muntanyes, només sabia que a la fonda d'Esterri havíem de trobar un enllaç de l'organització.

Traïts i perduts. Vam constituir dos grups. Un més nombrós que l'altre. Jo vaig decidir, després de comentar-ho amb Dika, que anéssim amb el grup més gran, unes quaranta persones. Vam començar a caminar pel camí indicat. Era molt estret. La pedra era negra, de pissarra. En una roca vaig veure un senyal rodó, pintat blanc i vermell. Allò em va alertar. No eren anys per a fer excursions, francament.

JORDI PLAY

“Quan Dika i jo de nou ens vam retrobar, a París l’any 1957, el primer que li va dir a la meua dona va ser: ‘Si sóc viu és gràcies al seu marit. Però jo també tinc un mèrit: haver confiat en ell.’ Són d’aquelles coses que no s’obliden.”

Estàvem en plena zona reservada. Vaig tenir com una intuïció. Vam caminar hores. Jo em malfiava. Tenia la sensació que la ruta que ens havien indicat no portava a Espanya. Em semblava que anàvem en cercle, que tornàvem cap a França, però per un altre costat. “Aturem el comboi”, vaig dir a Dika. I li vaig explicar les meves sospites. En aquell moment, ell va decidir que jo prengués el comandament. No tenia cap pla. Vaig decidir seguir endavant. El camí s’anava estrenyent. Era com un congost. Em vaig posar davant, amb Dika, a l’aguait per si passava alguna cosa.

En aquell moment, jo ja estava convençut que ens havien traït. Al cap de poc, el camí ens va dur a un prat molt gran. Hi havia una boira molt espessa. De tant en tant, s’aixecava. “Per aquí no passem”, vaig dir. Era massa arriscat.

De lluny vam veure un noi que guardava bestiar. Tres de nosaltres, armats, ens hi vam acostar. El noi es va espantar. “Tranquil, no passa res. On som?”, li vaig dir. “Per aquí esteu tornant cap a França. I allà, en aquell bosc, estan els alemanys”, va contestar.

Ràpidament, vam tornar enrere, però quan estàvem arribant al congost, la boira es va aixecar i els alemanys van començar a disparar. Els vam contestar, sense parar de córrer, i ens vam refugiar

en el congost. Per sort, els alemanys no hi van entrar. Vam girar cua i tots cap enrere a marxa ràpida. Es va fer fosc i va nevar. Ho teníem tot a favor.

Vam arribar al lloc on ens havien deixat els guies. Allà la neu era molt copiosa. Hi havia una cabana on vam passar la nit. Encara quedava menjar. A mitja nit, vaig sortir del refugi. Tot era blanc. Se’m plantejava un greu dilema. Seguir les ordres que havia rebut: endur-me Dika i abandonar el grup, o continuar amb tota l’expedició. Vaig decidir no abandonar ningú, tot i que hagués estat més fàcil. Vaig incomplir les ordres.

Abans que es fes de dia, vam marxar en una direcció absolutament contrària a la ruta que ens havien indicat els guies traïdors. Quan era de dia i el temps era clar, vam veure l’altre grup, després de caminar una bona estona. Ens vam reunir. Érem tots. Hi havia molts camins que podíem seguir, però no sabíem quin havíem de seguir. I els alemanys ens buscaven. Jo suposo que no van disparar més perquè devien saber que Dika era amb nosaltres i el volien viu. El més segur era no seguir cap camí. Vaig ordenar a tota l’expedició d’escalar la muntanya. Era l’única salvació. Va ser una ascensió molt difícil, molt dura. Vam estar tres dies sense menjar, a part que molts es van fer ferides i contusions. L’escalada va ser salvatge, no estàvem preparats. N’hi havia que rodolaven muntanya avall, i havien de tornar a començar.

Jo m’orientava, més o menys, amb el sol i el rellotge. Vam escalar pel pic de Mont Valièr, però que així es deia ho vam saber després.

Un cop dalt, ens vam perdre en la neu. Era molt difícil d’orientar-se i de reconèixer el terreny que trepitjàvem. De vegades, la neu ens arribava a la cintura. Era impossible. El sogre de Dika va morir l’endemà. Era un home gran i no ho va resistir. Va ser un miracle que no morissin més persones. El van voler enterrar i fer unes oracions, però jo m’hi vaig oposar. No podíem perdre temps. La meua responsabilitat era salvar els vius, no enterrar els morts. Sap greu, però és així.

Molts sagnaven, tenien la roba estripada. Va ser molt dur. No sabíem on érem. De fet, per ser sincer, mai no vam saber

on érem. L'únic que jo sabia era que per anar a Espanya havia d'anar cap al sud. Vam arribar a una altra cabana, al pla de Barlonguera. La moral estava per terra. La gent començava a posar-se histèrica.

Menjaven neu, que els cremava la boca. No teníem res més. Van produir-se les primeres baralles per agafar lloc dins la cabana. Cridaven molt. Dúiem una noia en una llitera improvisada. A un el vaig haver de desarmar perquè estava trastocat. Calia prendre decisions. Vaig constituir un grup, per afinitat, els que em van semblar més forts, més decidits. Vam apuntar amb les armes a la resta del comboi per fer-los callar. Era perillós. Els alemanys ens podien sentir. Al principi ens van fer cas, però al cap d'una estona hi tornaven. Era impossible controlar-los. Ho vam deixar córrer i vam sortir de la cabana.

“Dika, vaig dir, estem molt a prop d'Espanya, però aquesta situació no pot continuar. Proposo fer un petit grup, marxar, entrar a Espanya, demanar ajuda i venir-los a buscar.” Ell hi va estar d'acord.

Se m'havia trencat un taló. Un noi, previsor, duia unes espadenyes de recanvi i me les va donar. També em va oferir uns terrossos de sucre. Me'ls vaig menjar de seguida i em vaig marejar. Vam marxar. Un dels nostres va caure en un barranc i el vam haver d'abandonar. Era el segon mort.

Hi havia moltíssima neu. Feia fred. Dika va caure diverses vegades. Jo l'ajudava a aixecar-se. De sobte, em va dir: “No puc més. Fem mitja volta. Tornem a França i entreguem-nos a la policia francesa en el primer poblet que trobem.” Jo vaig dir als altres —érem cinc o sis— que tiressin endavant, que darrere la propera serralada ja estaríem salvats. M'ho inventava, però era el que realment intuïa. En realitat, no volia que sentissin la nostra conversa. Quan ens vam quedar sols, li vaig dir a Dika: “Vostè és el cap; però el cap del comboi sóc jo. Aquí no es rendeix ningú. Tingui'm confiança. Ens salvarem. Com? No ho sé. Però ens salvarem.” I va acceptar.

Quan ens vam trobar a París, l'any 1957, el primer que li va dir a la meua dona va ser: “Si sóc viu és gràcies al seu

marit. Però jo també tinc un mèrit: haver confiat en ell.” Són d'aquelles coses que no s'obliden.

Finalment, vam arribar a l'extrem de la serralada. El paisatge canviava. A la part francesa hi havia molta neu. A la part espanyola, no. Era primavera. Tot era verd. Sens dubte, el que teníem davant era Espanya. Vam veure una cabana i vaques, i fins i tot soldats. De fet, només hi havia una cabana. La resta era un miratge produït per l'esgotament. Ens vam quedar adormits.

Quan vam despertar hi havia dues àligues al costat nostre. Després del que havíem passat, les àligues ens feien riure.

A l'altre costat. Vam desmuntar les armes i les vam llençar, per no entrar armats en territori espanyol. Amb una certa cautela, ens vam acostar a la cabana. Hi havia un home més gran que nosaltres i molt de fum.

En veure'ns, va quedar una mica parat, però no va dir res. Li vaig dir que necessitàvem ajuda, que portàvem dies sense menjar. Ens va oferir pa i llet en abundància. Jo li parlava en francès, barrejant-hi paraules en espanyol. De sobte va dir: “Aquests fills de puta dels alemanys!”, en català. Aleshores, li vaig explicar la veritat.

El poblet més pròxim era Montgarri. Vam quedar que ell anava cap allà a buscar ajuda: homes i mules, per anar a rescatar la resta de l'expedició. Jo vaig pujar amb ells per indicar-li on eren els altres. Després, amb els del meu grup, vam tirar muntanya avall fins Esterrí d'Àneu. Per casualitat, vam anar a parar on havíem d'anar. Va ser miraculós. Quan érem prop del poble, em vaig avançar fins la primera casa, silenciosament. Miro per la finestra i veig uns guàrdies civils jugant a cartes. Era el *cuartelillo*.

No podíem passar per allà. Vam entrar al poble per un altre costat. Anàrem a la fonda, el lloc on se suposava que ens esperava un enllaç. Però no hi havia ningú.

Aleshores, rebentats com estàvem, ens vam fotre a riure. A fer punyetes! Vam menjar tot el que vam poder i ens vam anar a dormir.

“El sogre de Dika va morir l'endemà. Era un home gran i no va resistir el fred. Va ser un miracle que no morissin més persones. El van voler enterrar i fer unes oracions, però jo m'hi vaig oposar. No podíem perdre temps. La meua responsabilitat era salvar els vius, no enterrar els morts. Sap greu, però és així.”

XAVIER MONTANYA

XAVIER MONTANYA

"No sabíem on érem. De fet, per ser sincer, mai no vam saber on érem. L'únic que jo sabia és que per anar a Espanya havia d'anar cap al sud."

[...]

"Finalment, vam arribar a l'extrem de la serralada. El paisatge canviava. A la part francesa hi havia molta neu. A la part espanyola, no. Era primavera. Tot era verd. Sens dubte, el que teníem davant era Espanya."

I la policia espanyola. A mitjanit, truquen a la porta. Era la policia espanyola. Els vam explicar un conte, que érem francesos, que ens havíem perdut, etc.

Els recordo omplint els atestats, picant a màquina amb dos dits. No entenien res de res. Però el més divertit era la cara que van posar quan va començar a arribar, mica en mica, la resta del comboi. Bruts, esparracats, ferits,...

Semblava un exèrcit derrotat. Els policies estaven bocabadats. Mai no havien vist una cosa igual. Jo tampoc. Érem 60 persones, gairebé vam ocupar tot el poble. A la noia ferida la van portar a l'hospital de Viella. I van seguir fent atestats a dojo. No donaven l'abast.

Dika va fer una telefonada a Barcelona. L'endemà es van presentar a Esterri el doctor Samuel Sequerra, director de l'American Joint Distribution Committee a Barcelona, d'ajuda als apàtrides, en Cruspinera i el doctor Schwartz. Vam caminar per la carretera per parlar amb tranquil·litat. Ells van felicitar Dika, ja que donaven l'expedició per perduda. Jo vaig fer mitja volta i me'n vaig anar. No per fer-los una descortesia, sinó pensant: "ja s'ho couran ells mateixos." Dika em crida, em fa tornar, i els diu: "No és a mi que cal felicitar, sinó a François, que, a més, no és dels nostres."

Els van subornar els guàrdies perquè canviessin tots els atestats. Calia que tinguéssim menys de vint o més de quaranta-cinc anys per evitar l'edat militar, cosa que no corresponia al nostre físic.

Vam anar cap a Lleida. Allà, a la Jefatura de Policia, ens van fer un interrogatori com cal. Els interessava saber per on havíem passat. Eren informacions que ells, després, passaven als alemanys. Cadascú explicava un lloc diferent.

Ens van ficar a tots a la presó, però l'American Joint em va donar diners per comprar cartrons de tabac i bon menjar, que ens portaven calent d'una fonda. Dika i jo en vam sortir en pocs dies. Ens van portar cap a Barcelona. Un altra vegada a Jefatura. Jo era francès, el meu nom fals era François Buhler i l'organització ho havia muntat tot molt bé perquè no ens passés res. Ens van instal·lar en pensions, ells havien d'anar cap a Àfrica del Nord, però jo volia retrobar-me amb el meu germà i anar-nos-en cap a França.

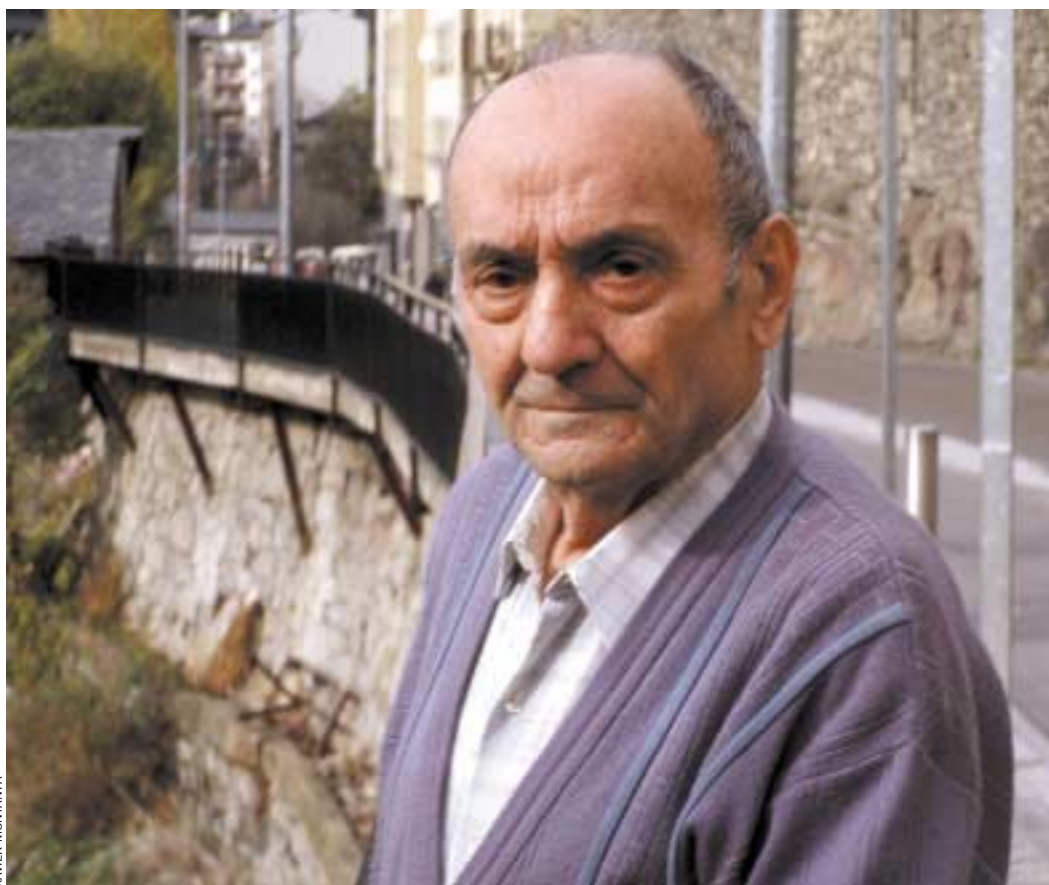
I així va ser. Em van encarregar una altra missió, però a la Cerdanya em van detenir el mes de juliol del mateix any 44, i vaig estar a les presons de Girona i de Barcelona, fins el Nadal del 1945. El meu germà Calixto Barberà, després d'haver estat a La Model del 1940 al 44, també va ser detingut amb mi, i va patir un any i mig més de presó.

Vaig retrobar Dika, Jules Jefroykin, i Jack Svita, un altre combatent jueu que anava amb nosaltres, a París, a la seu de l'OJC-FFI, el març del 1946. A la resta d'integrants de l'expedició no els he vist mai més.

Francisco Ponzán: el resistent oblidat, recordat per Joan Català

Joan Català, guia de muntanya i un dels homes més valuosos del grup de resistència de Francisco Ponzán, recorda i evoca la figura d'aquest mestre llibertari aragonès, el qual va esdevenir l'enemic número u dels nazis als Pirineus.

Un article
de Xavier Montanyà.

XAVIER MONTANYÀ

“N”hi hauria d’haver hagut molts més com ell. Era un home idealista de veritat. Molt bona persona, intel·ligent, culte, tenia molta instrucció: era mestre. Va ajudar a tothom que s’ho mereixia. No era un home d’acció. No li podies donar una pistola, la salut no li ho permetia, era molt miop. En canvi, tenia molt bon cap. Era valent i arriscat. Aquesta va ser la seva

perdició. Al final, no va prendre prou precaucions.”

Així recorda avui Joan Català (Llavorsí, Pallars Sobirà, 1913), guia de muntanya i un dels homes més valuosos del grup Ponzán, la figura del mestre llibertari aragonès que va esdevenir l’enemic número u dels nazis a la frontera pirinenca.

Les històries de Ponzán i Català estan estretament lligades des de la Guerra

XAVIER MONTANYA

“N’hi hauria d’haver hagut molts més com Ponzán. Era un home idealista de veritat. Molt bona persona, intel·ligent i culte: era mestre. Va ajudar tothom que s’ho mereixia. No era un home d’acció. No li podies donar una pistola, la salut no li ho permetia, era molt miop. En canvi, tenia molt bon cap. Era valent i arriscat. Aquesta va ser la seva perdició. Al final, no va prendre prou precaucions...”

Civil fins l’assassinat de Ponzán, el 17 d’agost del 1944, cremat per la Gestapo prop de Tolosa. L’activitat d’aquells anys va marcar la vida de Català per sempre.

La trobada. Català va començar a treballar per Ponzán en el SIEP (Servei d’Intel·ligència Especial Perifèrica), durant la Guerra Civil. Realitzaven tasques d’espionatge darrere la línia de foc, fins que el febrer del 1939 passen a França, com tants d’altres, pel pont de la Guingueta.

“Vam ser dels últims a passar. El riu era ple d’armes. Els francesos les requisaven i molts les destruïen i les llençaven al riu, per tal de no entregar-les. N’erem tants que els gendarmes no podien controlar-nos a tots. Vam poder amagar les pistoles automàtiques i la munició. I un cop a la Cerdanya francesa, vam fer un amagatall en un prat i vam omplir cinc bidons de llet de vint litres amb el material”, explica Joan Català.

Pocs dies després, el grup Ponzán va ser internat al camp de Vernet d’Ariège, un dels pitjors. Havia estat un camp de concentració de la Primera Guerra Mundial, però ja no quedaven ni barracons.

“L’únic que tenien bé era la filferrada. Amb això sí que s’havien gastat els calers. D’aquells camps, no n’hi havia cap de bo, però aquell era terrible, al principi. Era hivern, hi havia molta humitat. Estàvem tots tirats pels prats. La sanitat no existia. Molts van morir i els enterraven allà mateix. Ponzán, d’acord amb nosaltres, es va oferir per construir les barraques. I així ho vam fer. Dúiem un braçalet vermell que ens autoritzava a circular pertot arreu.”

La fuga i la resistència. El 18 de maig del 1939, seguint les instruccions de Ponzán, Joan Català i dos companys més es fuguen del camp. Aquesta seria la primera escapada del llarg historial de fuguista que Català es guanyaria a pòls durant la seva vida. Ja havien tingut prou per saber com les gastaven els francesos. Aprofiten la mobilitat que els permet el braçalet de fusters i la foscor de la nit. Als afores del poble els

espera en un cotxe el senyor Jean Benazet, mecànic francès, que els porta al seu poble, Varilhes, i els ajuda, poc després, a arribar fins Andorra.

“La nostra missió era instal·lar-nos a Andorra i des d’allà començar a preparar camins de muntanya i buscar cases de confiança. Volíem obrir una ruta el més segura possible per a anar a peu fins a Manresa i d’allà prendre el tren fins a Barcelona. Al principi, els contrabandistes ens van ajudar a conèixer cases segures, després ja vam anar sols.”

L’objectiu de Ponzán era reorganitzar la resistència antifranquista a l’interior i ajudar els companys empresonats o que havien de fugir. Ponzán va sortir del camp amb un contracte de treball de mecànic, proporcionat per Benazet. Català i Benazet van anar a recuperar els cinc bidons d’armes i munició.

“Aquell dia ens vam retrobar amb Ponzán a Varilhes. Havíem anat tan tranquils amb cotxe, com si res, passant entre França, Andorra i Espanya, carregats amb els cinc bidons d’armes. No teníem por. El que té por no pot dedicar-se a aquests treballs. Ponzán i un membre de la CNT ens esperaven. Tots vam estar contents. Nosaltres ens en vam quedar les que ens feien falta i la resta les vam donar a l’organització. Amb aquelles pistoles es van armar tots els primers grups que vam portar des d’Andorra cap a Barcelona a fer sabotatges. Per desgràcia, tots van caure.”

L’any 1940, un oficial anglès anomenat Marshall, de l’Intelligence Service britànic, contacta amb el grup i els proposa de treballar per a ells, passant gent per la muntanya i efectuant tasques d’espionatge. Ponzán accepta.

“Passàvem agents, militars, i gent normal, des de França cap al consolat anglès a Barcelona. Jo preferia fer de correu. No m’agradava passar gent. Eren molt lents, quan a un no se li descordava l’espardenya, l’altre es cansava. Jo preferia dur paquets, anar sol. Caminava molt bé per la muntanya, era el meu terreny preferit. I si em cansava em posava a córrer.”

Les dots de lideratge de Ponzán eren inequívocues, com recorda Català: “Ell ens valorava, sabia els mèrits de cadas-

XAVIER MONTANYA

cú. A mi mai no m'havien dit: 'fes això'. M'hi hagués negat. Em deia: 'hi ha això per fer...'. I jo acceptava. Mai no vaig dir que no, encara que es tractés de passar gent. Els que fossin. Per exemple, quan l'ocupació vaig treure del país el secretari de Leon Blumm, la seva dona i el seu fill. Els vam enviar cap a Portugal i es van salvar."

L'agost del 1940, l'Intelligence Service britànic posa en contacte Francisco Ponzán amb el contraespionatge francès. Després de l'ocupació alema-

nya de París, els anglesos decideixen abandonar França. Robert Terres, alias *Lieutenant Tessier* o *El Padre*, en el seu llibre *Double jeu pour la France* (París, 1977), recorda així la primera entrevista: "Ponzán era un home sorprenent: proscrit, anarquista, lluitador aguerrit, una mica terrorista, una mica contrabandista; prim, de veu suau, em va saludar amb gran cortesia i més aviat semblava, amb les ulleres de muntura de conxa, els trets fins i purs, el somriure aparentment tímid sota un front

Les autoritats franceses van internar en nombrosos camps de concentració els refugiats de la Guerra Civil espanyola. L'exili va ser permanent per prop de 125.000 persones, que van establir-se a França definitivament.

Joan Català va ser detingut a França l'any 1951, per assaltar amb altres col·legues una furgoneta de Correus. La policia francesa va fer constar en l'informe: "la seva activitat durant l'ocupació alemanya al servei dels aliats és indiscutible. Admirable coneixedor dels passos fronterers entre França i Espanya, va prestar serveis eminents. L'amor al risc inherent en aquest individu fa d'ell un home summament perillós i no estarà de més recordar que és un especialista de l'evasió." Joan Català va sortir en llibertat després de complir catorze anys i mig de condemna a les presons franceses. Mai més ha tornat a viure a França.

XAVIER MONTANYA

bombat i calba incipient, un jove professor."

Una feina infatigable. Els anglesos pagaven amb diners els serveis del grup, una ajuda que servia per a mantenir-se i ajudar els companys empresonats a l'interior. Però els francesos, amb el país ocupat pels alemanys, només els van oferir a canvi papers i seguretat a les fronteres. I així van seguir treballant. L'activitat del grup era enorme. Ponzán i els seus homes eren infatigables. A més de jueus i gent que corrien perill a França, van salvar molts pilots aliats que queien en territori ocupat.

Els enemics que tenien els homes de Ponzán es multiplicaven. Havien de sortejar gendarmes francesos i alemanys, carrabiners, policia espanyola, guàrdies civils i als agents de la Brigada Político-Social. El cercle es tancava cada vegada més. Però, com si d'un desafiament es tractés, l'activitat del grup anava en augment.

A més de treballar per als serveis anglesos i francesos, van col·laborar amb la xarxa d'evasió Pat O'Leary, el grup belga Sabot i altres organitzacions clandestines aliades.

"Jo sabia que un dia o altre cauria, per això vaig dir a Ponzán: no em presentis ningú, no vull saber noms. Tu fes els contactes i m'encarregues el que creguis que puc fer millor."

Explica Català que, en aquells anys va patir nombroses detencions, interrogatoris i empresonaments. No obstant això, Català, irreductible, va protagonitzar quatre fugues espectaculars: de la presó del Cisne de Madrid, del jutjat de guàrdia de Barcelona, de Carabanchel Alto i de la Model de Barcelona, d'on va marxar saltant sol el mur exterior, després d'estabornir un dels guàrdies.

"Jo havia nascut lliure, m'agradava viure lliure. Si em tancaven, m'escapava. La culpa no era meua. La presó no estava feta per a mi. No era el meu lloc", afirma Català.

El temut Quintela, cap de la Brigada Político-Social de Barcelona, es va topar moltes vegades amb ell a Jefatura: "Era bastant alt i gros. Feia cara de respecte. D'aquelles cares que hi van, saps?... No tenia manies. Li agradava repartir llenya. Va matar i en va fer malbé molts dels nostres. A mi em va proposar que treballés per a ell. Jo li vaig dir que d'aquell pa no en menjava. 'Et podriràs a la presó', em va dir. Però jo me n'escapava i em tornaven a agafar. Crec que em tenia per un cas impossible."

Mentrestant, Francisco Ponzán, havia estat detingut l'any 1942, però El Padre el va poder alliberar.

"A més de passar gent, començà a falsificar papers i documents per a tothom. Es veu que no se li acabava d'omplir el cap. Necessitava més. Era perillós tot allò, ja hi havia massa gent que podia saber de nosaltres. Ell es va confiar. No va prendre prou precaucions. Va baixar la guàrdia. Era molt entregat, molt valent. I això va ser la seva perdició", recorda Català, que en els últims temps d'activitat del grup va estar empresonat a Espanya.

Per Ponzán, calia arriscar-ho tot, els

Dos dies abans de l'alliberament de Tolosa, la Gestapo va assassinar cruelment Ponzán, "regat amb benzina i cremat", com ha recordat Robert Terres, cap del contraespionatge francès als Pirineus i amic personal del mestre aragonès. La sort dels supervivents també va ser injusta: "immersos en la misèria, de vegades sense documents, oblidats en una França per la qual s'havien jugat la pell cada dia durant més de tres anys", apunta Terres.

XAVIER MONTANYA

moments eren crítics, tal com va manifestar en una reunió a Tolosa: "No és la pàtria francesa la que és en perill, ni la llibertat de França: el que està en joc és la llibertat, la cultura, la pau mundial."

L'any 1943 Ponzán és detingut per darrera vegada i empresonat a Saint Michel, Tolosa. La Gestapo el reclama i, finalment, l'intendent general de policia Pierre Marty, que seria afusellat després de l'alliberament, signa l'ordre d'entrega de Ponzán als alemanys, que el van liquidar cruelment, dos dies abans de l'alliberament de la ciutat, el 17 d'agost del 1944.

L'oblit. Robert Terres, cap del contraespionatge francès als Pirineus, va escriure anys després: "Ponzán Vidal, el meu amic Paco, heroic cap del meu equip de guies, detingut novament l'any 1943, regat amb benzina i cremat pels alemanys poc abans de l'alliberament de Tolosa: ignorat, calumniat i a penes gratificat amb una medalleta a títol pòstum. Català, Revola, López, Laguarda, Aguado Martínez i tants d'altres dels seus companys empresonats, internats en camps de concentració, executats. La sort dels sobrevivents: abandonats, en la misèria, de vegades sense documents, per una França per la qual s'havien jugat la pell cada dia durant més de tres anys."

Joan Català va viure, en pròpia pell, l'abandonament i el menyspreu que el Govern i la policia francesa els dedicaven un cop havien complert la seva funció. Un any i mig després d'acabada la guerra, Joan Català va sortir de la presó de Carabanchel i se'n va anar cap a França. Estava malalt, no tenia documents, ni diners. A la frontera va ser detingut i conduït a la Territoire (Servei de Vigilància del Territori) de Tolosa. "Allà em van proposar treballar per a ells i jo no vaig acceptar. Els interessava espionar els espanyols exiliats. Volien que fes de confident. M'hi vaig negar. Per sort, El Padre em va poder posar en llibertat, però amb el temps tot es va anar complicant més. Fins i tot per a El Padre. Em negaven els papers, no m'atenien a l'hospital perquè no tenia seguretat social, malvivia en cases de companys... Els francesos es van dedi-

Els enemics que tenien els homes de Ponzán es multiplicaven.

El cercle es tancava cada vegada més. Però, com si d'un desafiament es tractés, l'activitat del grup anava en augment

car a purgar tots els que havíem treballat per a ells. Devien pensar: el que és capaç en la guerra ho és en la postguerra. Quan ja no els vam fer falta... Garrotada! Així va ser."

Joan Català va ser detingut a França l'any 1951, per assaltar amb altres col·legues una furgoneta de Correus. L'opinió que tenia la policia francesa dels antics col·laboradors de la resistència és evident en una nota policial sobre ell, signada a Tolosa el 16 de juliol de 1951 per l'inspector Pierre Gonnat: "La seva activitat durant l'ocupació alemanya al servei dels aliats és indiscutible. Admirable coneixedor dels passos fronterers entre França i Espanya, va prestar serveis eminentes. L'amor al risc inherent en aquest individu fa d'ell un home summament perillós i no estarà de més recordar que és un especialista de l'evasió."

Joan Català va sortir en llibertat després de complir catorze anys i mig de condemna a les presons franceses. Mai més ha tornat a viure a França.

Francisco Ponzán va rebre a títol pòstum les següents distincions: l'any 1948, l'estat major de l'exèrcit francès el nomena capità i li atorga dues creus de guerra amb Palma. El rei d'Anglaterra el condecora amb el Llorer de Plata. El president dels EUA, Dwight Eisenhower, li dedica un certificat de gratitud i, l'any 1998, el mariscal en cap de les forces aèries britàniques li concedeix un certificat commemoratiu en nom de la Royal Air Forces Escaping Society. Al seu país, excepció feta del nom inscrit en el monument als francesos caiguts, en el cementiri de Montjuïc de Barcelona, és completament desconegut i ignorat.